

שיעור 1

פתיחה למסכת גיטין

ועניינה של המשנה הראשונה

נעסוק היום בעז"ה בכמה וכמה נושאים הקשורים לכללות ענין הגירושין דרך הדיון על מקומה של המשנה הראשונה בפתיחה למסכת.

סוגייתנו

- יש לראות את המשנה הראשונה במסכתנו ב. ובגמ' (ב:) מחלוקתם של רבה ורבה.
- ראה חידושי הרמב"ן שדן אל מה מתייחסת המשנה ומדוע פתח רבי את מסכתנו במשנה זו.
- ראה משנה ראשונה של מסכת ראש השנה ודברי הגמ' שם יב. לגבי לשון הברייתא העוסקת בדיון מעשר ירק בראש השנה.
- ראה דברי הרמב"ם בהקדמתו למשנה לגבי סדר המסכתות בסדר משים.
- ראה את דברי החתם סופר בחידושו כאן ואת דברי תלמידו המהר"ם ש"ק.
- ראה את דברי התוספות יום טוב ואת דברי המלאכת שלמה בחידושיהם למשנה כאן.

הערות וסוגיות נוספות

- ראה את דברי הר"ן על רש"י ד"ה 'המביא גט ממדינת הים'.
- ראה גמ' קידושין ב: שדנה על לשון המשנה שם 'קונה את עצמה'.
- ראה מדרש שיר השירים רבה בענין חשיבותם של דברי סופרים ביחס לדברי תורה.
- ראה סיבות שונות שהובאו באחרונים על לשון גט [הובאו במראי מקומות להלן].
- ראה דברי הגמ' קידושין תחילת פ"ב על דין מצוה בו יותר מבשלוחו ודברי האחיזר אבן העזר סימן כח'.
- ראה דברי המשנה האחרונה במסכתנו ואת הסבר דברי רבי עקיבא שם. וראה עוד מה שהסבירו אחרונים את שיטת רבי עקיבא [הון עשיר, מלבי"ם, תורה תמימה].

חידושי הרמב"ן מסכת גיטין דף ב עמוד א

ויש תימה תנא מהיכא סליק דקתני המביא, ואיכא למימר התם קאי דתנן וקונה את עצמה בגט בפ"ק דקדושין, ומיהו הו"ל לפרושי הלכות הגט ברישא אלא אידי דתקנתא היא חביבא ליה ואקדמה.

משנה מסכת ראש השנה פרק א

ארבעה ראשי שנים הם באחד בניסן ראש השנה למלכים ולרגלים באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה רבי אלעזר ורבי שמעון אומרים באחד בתשרי. **באחד בתשרי ראש השנה לשנים ולשמיטין וליובלות לנטיעה ולירקות** באחד בשבט ראש השנה לאילן בדברי בית שמאי בית הלל אומרים בחמשה עשר בו:

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף יב עמוד א

ולירקות. תנא: לירקות ולמעשרות, ולנדרים. לירקות מאי נינהו - מעשר ירק, היינו מעשרות! - תנא דרבנן וקתני דאורייתא. - וליתני דאורייתא ברישא! - אידי דחביבא ליה אקדמה. - ותנא דידן: תנא דרבנן וכל שכן דאורייתא.

הקדמת הרמב"ם למשנה

אח"כ נתעסק בחלוקת הדברים בסדר נשים, והתחיל ביבמות, והטעם שהביאו להתחיל ביבמות ולא בכתובות כפי שמחייב ההגיון להקדימה, לפי שהנשואין תלויים ברצון האדם, ואין לבית דין לכופף את האדם להתחתן, אבל היבום כופים עליו ואומרים לו או חלוץ או יבם, ונכון יותר להתחיל בדבר ההכרחי, לפיכך התחיל ביבמות. ואחריה כתובות ואחרי כתובות נדרים, לפי שכל פרשת נדרים מדובר בה בשבועות הנשים שג' בין איש לאשתו בין אב לבתו, וכשישלמו הנישואין ותכנס לחופה יכול להפר נדריה, לפיכך הסמיך נדרים לכתובות. ואחר נדרים נזירות לפי שגם הנזירות מכלל הנדרים, ואם נדרה האשה בנזיר יש לבעל שיפר, לפיכך הסמיך נזירות לנדרים. וכאשר גמר עניני נשואין ודיני הפרת נדרים בא לדבר על הגירושין, לפי שאחרי הנשואין יארעו הגירושין, ולפיכך קבע גטין אחרי נזירות. ואחר גטין שוטה, מפני שגם היא מעניני הגירושין, שאם זינת יוכרחו בני הזוג על הגירושין כמו שיתבאר במקומו. ואחר שוטה קדושין, ובה סיים סדר נשים. ונשארה השאלה למה איחר קדושין והיתה ראוייה לקדם, ומקומה הראוי לפני כתובות, ואם תאמר שלא קבעה לפני כתובות כדי שלא יפסיק בין יבמות לכתובות כיון שהם ענין אחד כלומר נישואי האשה והסמיך את הדברים כמו שאמרנו, אם כן תהיה לפני גטין כדי שיהיה הסדר קדושין ואח"כ גטין אחריה. התשובה, שעשה כן חיקוי לסדר הכתוב שדיבר בגירושין לפני הקדושין, והוא אמרו יתעלה וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ושלחה מביתו ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר, וממה שני והיתה לאיש אחר למדנו דרך מדרכי הקדושין כמו שנתבאר מקיש הויה ליציאה, ובכך נסתיימה חלוקת הדברים בסדר נשים שבע מסכתות.

המביא גט ממדינת הים, כי רמב"ן תנא אהיכי קאי תנא אריש מס' קידושין קאי דתנן וקונה א"ע בגט ומתחיל בשליחות הגט משום דהוה תקנתא חביבא ליה, ולולי דבריה היה נ"ל משום אתחולא בפורענותא לא מתחיל במגרש ע"י ערות דבר או קטטה כי לא מצאה חן בעיניו, ע"כ התחיל במשלח ממדינת הים לטובתה ורצונה שלא לעגנה, וע"כ התחיל המביא גיטין במקום אם לא תמצא חן, ובתוי"ט כתב דתנא קאי ארפ"ב דקדושין דיליף מושלחה שליח גט, הנה מדברי שניהם נלמד לסדר גיטין אחר קדושין דלא כסדר הרמב"ם דלקמן אי"ה, ובעץ חיים על משניות כתב דתנא קאי אמתני' דמס' יבמות קי"ז ע"א מה בין גט למיתה שהכתב מוכיח, והוא הדין דהוה מצי למימר מתני' שם כ"ה ע"א המביא גט ממ"ה לא ישא את אשתו, ונכון הוא:

מהר"ם שיק מסכת גיטין דף ב עמוד א

הרמב"ן הקשה למה מתחיל בדין זה דהמביא גט, דמתחילה הוי ליה לאשמועינן דיני גיטין עיין שם שנדחק [כנ"ל]. ולענ"ד יש לומר לרבה מרמז מתני' דמיירי קודם שלמדו הדינין, ולכך לא סידר רבינו הקדוש דיני גט קודם, ולרבה כיון דטעם דצריך לומר בפני נחתם אינו מצד תורת גיטין אלא מצד דבר ששייך בכל שטרות, אלא דבשאר שטרות אין אנו אחראין לתקן ובעל דבר יחוש לעצמו, וכאן אנו אחראין לתקן מה דאפשר, לכך סידר דין זה קודם שמפרש דיני גט, ולרבה אתי שפיר טפי דקרינן ליה בלשון גט סתם, דדין זה לאו מצד גט פטורין אתיה עליי אלא מתורת סתם גט.

תוספות יום טוב מסכת גיטין פרק א משנה א

המביא גט - שכן יכול הבעל לשלוח כדתניא ברפ"ק [צ"ל ברפ"ב] דקדושין ושלחה [ולא כתיב וגרשה] מלמד שהוא עושה שליח:

מלאכת שלמה מסכת גיטין פרק א משנה א

עוד נלע"ד דבדין הוא דה"ל למישרי ולמיתני ברישא כל גט שנכתב שלא לשם אשה פסול שהוא עיקר דיני הגט ולא שמעינן דבעינן לשמה כדכתיב וכתב לה ודרשין לשמה והדר ליתני סעיפי העיקר הזה דהיינו המביא גט וכו', אלא אידי דחביבא דהוי תקנתא דרבנן דלימא הכי ודסיגי באחד משום עגומא דאיתתא כדאיתא בגמרא מקטיה ברישא, ואיתא להאי בבא בר"פ שני דמכלתין:

חידושי הר"ן מסכת גיטין דף ב עמוד א

ממדינת הים פי' רש"י דכל ח"ל מיקרי מדינת הים. ולא נהירא דאי הכי מבלעות וסמוכות נמי בכלל. ואלו בגמרא אמרין דבהנהו פליגי ר' גמליאל ור' אליעזר אתנא קמא דלדידיה נמי לא צריך ואמאי והא מח"ל הוה. אלא מ"ה היינו מקום רחוק כדאמר' בעלמא האשה שהלך בעלה למדינת הים. ואמרין נמי פרעתין בפני פלוני ופלוני והלכו להם למדינת הים ומשום דתנא בארץ ישראל קאי כל מקומות ח"ל שאינן מובלעין ולא סמוכין לתחום ארץ ישראל קארי להו מדינת הים.

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף ב עמוד ב

משנה: האשה מקנית בשלוש דרכים וקונה את עצמה בשתי דרכים. גמרא: .. וניתני הכא האיש קונה! משום דקא בעי למיתנא סיפא וקונה את עצמה בדידה, תנא נמי רישא בדידה. וניתני האיש קונה ומקנה! משום דאיכא מיתת הבעל, דלאו איהו קא מקני, מן שמיא הוא דמקני לה. ואב"א: אי תנא קונה, ה"א אפילו בע"כ, תנא האשה מקנית, דמדעתה אין, שלא מדעתה לא.

שיר השירים פרק א, א-ד

(א) שִׁיר הַשִּׁירִים אֲשֶׁר לְשִׁלְמֹה: (ב) יִשְׁכְּנִי מִנְשִׁיקוֹת פִּיהוּ פִי טוֹבִים דְּדִידָהּ מִיָּיִן: (ג) לָרִית יִשְׁמְנִידָהּ טוֹבִים יִשְׁמֶן תּוֹרֵק יִשְׁמָהּ עַל כֵּן עֲלָמוֹת אֶהְבֹּדָה: (ד) מִיִּשְׁכְּנִי אֶחָרִיד נְרוּצָה הִבִּיאֲנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו נְגִילָה וְנִשְׁמָחָה כִּי בְּנִכְרָה דְּדִידָהּ מִיָּיִן מִיִּשְׁרָיִם אֶהְבֹּדָה:

שיר השירים רבה (וילנא) פרשה א

שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן חביבין דברי סופרים כדברי תורה מה טעם וחכך כיון הטוב, חברייא בשם רבי יוחנן חביבין דברי סופרים מדברי תורה שנאמר כי טובים דודך מיין האומר אין תפילין לעבור על דברי תורה פטור, ה' טוטפות להוסיף על דברי סופרים חייב, ר' אבא בר כהנא בשם ר' יהודה בן פזי שמע ליה מן הדא א"ר טרפון אני הייתי בא בדרך והייתי לקרות כדברי בית שמאי וסכנתי בעצמי מפני הלסטין, את חמי אם לא קרא היה עובר על מצות עשה בלבד עכשיו שקרא נתחייב בנפשו, הוי חביבין דברי סופרים מדברי תורה, רבי חנינא בריה דרבי אדא בשם רבי תנחום בר אחא אמר וחמורים מדברי תורה ונבואה כתיב (מיכה ב) אל תטיפו יטיפון, משל למלך ששלח פלמנטרין שלו למדינה על אחד מהן כתב אם מראה לכם חותמי וסימנטרין שלי האמינו לו ואם לאו אל תאמינו לו, ועל אחד מהם כתב אפי' אינו מראה לכם חותמי וסימנטרין שלי האמינו לו, כך בדברי נבואה כתיב (דברים יג) כי יקום בקרבך נביא, בדברי סופרים כתיב (שם/דברים יז) על פי התורה אשר יורוך אשר תורך התורה אין כתיב כאן אלא אשר יורוך, ועל המשפט אשר תאמר אין כתיב כאן אלא אשר יאמרו לך, לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל על הימין שהוא ימין ועל השמאל שהוא שמאל שמע להם ואפילו שיאמרו לך על הימין שהוא שמאל ועל השמאל שהוא ימין.

- לשון ארמי: ספר כריתות מתורגם גט פטורין. ולא תשמע למ"ש התשבי שהתוס' נותנים טעם שמקרא גט. לפי שיש בו י"ב שורות. ע"כ. שלא כן הוא אלא איפכא שכתבו דלפיכך נהגו לכתוב י"ב שורות כמספר גט. ואף על גב דשאר שטרות פעמים נמי קרי גט [כדתן לקמן מ"ה. ועיין בפירוש הר"ב ר"פ בתרא דב"ב] מ"מ לא הוצרך לפרש כאן גט אשה. משום דברוב מקומות היכא דקתני גט סתם איירי בגט אשה. תוס'. וכ"כ הרמב"ם במשנה ה' פרק דלקמן. ועיין [מה שכתבתי שם ו] במשנה ה' פ"ו:

מלאכת שלמה

ועיין עוד בספר הלבוש א"ה סימן קכ"ה סעיף י"א, ועוד כתב שם י"א שגט הוא לשון שבר בדאמרין בירושלמי הני עבברי רשיעי לא דיין דאכלי אלא דגיטי, פי' לא די' להני עבברים שאוכלין אלא שגם שוברים לכך קראו שטר זה גט מפני שהוא כורת ושובר בין האיש והאשה ע"כ ואני מצאתי כתוב בשלטי הגבורים לשון גט כמו שמצינו בירושלמי אבן אחת בברכי הים וגטא שמה ומגרשת כל חברותיה מסביבותיה מפי ה"ר אברהם מאושרקייא ע"כ, ונלע"ד דבהא אתי שפיר דנקט גט סתם ולא איצטרך למנקט גט אשה בהדיא ואתי שפיר נמי דקתני ממדינת הים ולא קתני מחוץ לארץ.

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף מא עמוד א

משנה: האיש מקדש בו ובשלוחו. האשה מתקדשת בה ובשלוחה. האיש מקדש את בתו כשהיא נערה, בו ובשלוחו.

גמ'. השתא בשלוחו מקדש, בו מיבעיא? אמר רב יוסף: מצוה בו יותר מבשלוחו; כי הא דרב ספרא מחרין רישא, רבא מלח שיבוטא (לכבוד שבת).

הערות הגר"ש אלישיב מסכת קידושין דף מא עמוד א

מצוה בו יותר מבשלוחו. בספר יד המלך כתב דדין זה אינו בכל המצוות, דיש מצות שבהן לא נאמר הדין של מצוה בו יותר מבשלוחו וכגון מצות מזוזה ומעקה דעיקר חיובן הוא על הבית, והרי גם כשעושה אותן ע"י שליח הרי קיום המצוה נעשה בבית 'של', ולכך אין מצוה בו יותר מבשלוחו משא"כ הכנת צרכי ש"ק דלא סגי שיש לו בביתו צרכי שבת אלא יש מצוה 'להתעסק' בעצמו בצרכי שבת שנאמר והכימו, ולכך בזה מצוה בו יותר מבשלוחו, וכן בקידושין הרי אין צריך שיהיה הכסף של המשלח דווקא שהרי גם בקידשה השליח בכסף שלו מהני מדין עבד כנעני, ונמצא דע"י מה שעושה בעצמו אז יש התייחסות המצוה אליו וכשעושה ע"י שליח אין 'המעשה' המצוה מה שמתייחס אליו, ולכך באלו מצוה בו יותר מבשלוחו, עכ"ל. אך המג"א (סי' ר"נ סק"ב) חולק על זה ודעתו דבכל מצוות שבתורה הדין הוא דמצוה בו יותר מבשלוחו.

שו"ת אחיעזר חלק א - אבן העזר סימן כח

נראה דמצוה דגירושין שאינה מצוה אקרקפתא דגברא ורק דין מדיני התורה והמצוה בזה הוא משום תקנת עגונות והוא בכלל גמ"ח לא מצינו מצוה בו יותר מבשלוחו במצוה של גמ"ח בין אדם לחבירו ועי' בפתחי תשובה אה"ע סי' ל"ה ס"ק ב' ובאו"ח סי' ק"ר נבשע"ת שם.

משנה מסכת גיטין פרק ט

בית שמאי אומרים לא יגרש אדם את אשתו אלא אם כן מצא בה דבר ערוה שנאמר (דברים כ"ד) כי מצא בה ערות דבר ובית הלל אומרים אפילו הקדיחה תבשילו שנאמר (דברים כ"ד) כי מצא בה ערות דבר רבי עקיבא אומר אפילו מצא אחרת מאה הימנה שנאמר (שם) והיה אם לא תמצא חן בעיניו:

תלמוד בבלי מסכת גיטין דף צ עמוד א

ר"ע אומר: אפי' מצא אחרת. במאי קא מיפלגי? בדך"ל, דאמר ריש לקיש: כי משמש בד' לשונות: אי, דלמא, אלא, דהא; ב"ש סברי: [והיה אם לא תמצא חן בעיניו] כי מצא בה ערות דבר - דהא מצא בה ערות דבר, ור"ע סבר: כי מצא בה ערות דבר - אי נמי מצא בה ערות דבר.

הון עשיר מסכת גיטין פרק ט משנה י

אפילו מצא אחרת נאה הימנה שנא' והיה אם לא תמצא וכו'. אף על גב דמלישנא דקרא משמע דאפילו לא מצא אחרת, מ"מ לא ס"ל לר"ע דיהיה קרא דווקא, דחסה התורה על ממון של ישראל כ"ש על בנותיהן שלא תתבזו ותענגו בכדי, ואי לאו דאיכא למיחש לאיסורא לא הוה שרי לן קרא לצער לאשה הזאת משום תענוג הבעל, דמאי חזית דדמא דידיה סומק טפי, וממה נפשך אם הכיר בה מתחילה קודם שנשאה הרי סבר וקביל, ואם נתנוולה אח"כ הרי נסתחפה שדהו, ואם הכחיש יופיה מחמת לידת הבנים כ"ש וכ"ש דאין לו לגרשה על זה כי בירא דשתית ביה מייא לא תשדי ביה קלא, אלא ודאי לא התירה התורה לגרשה אלא כי מצא כבר אחרת נאה ממנה, דאז איכא למיחש שמא ישתה בכוס זה ויתן עיניו בכוס אחר ויצאו מהם בנים בלתי מהוגנים והצער הזה היה מגיע גם לאשה עצמה כי בן כסיל תוגת אמו (משלי י, א), ולכן כי תגרשנה אז טוב לה, ועיין לקמן:

נאה הימנה. יפה הימנה לא קתני אלא נאה, דמשמע נאה במעשיה, לגלות דלא טוב לאדם שיסיר חנו מאשת נעוריו להטותו אל אשה אחרת מחמת תענוג גופני לבד, אם לא שמצא בה תענוג הנפש במעשיה הטובים שהיא נאה בהם יותר מאשתו זאת:

ור"ע יפרש שמציאות החן בעניני אישות יורה על היופי וא"כ מה ענין החן אחרי הנשואין, לכן יפרש לשון מציאה הנאמר כאן כמו (במדבר יא כב) הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם שתרגומו היספקון להון. ופי' שהחן שהיה לה מקודם לא תספיק עתה מפני שראה אחרת נאה הימנה, וז"ש בעיניו פי' בשביל שראה בעיניו יפה ממנה, ומ"ש כי מצא בה ערות דבר הוא כמו או מצא בה ערוה או דבר כנ"ל. ולהסביר הדבר מה שיתכן שבנות ישראל יהיו קלות הערך אשר אם יראה אחרת נאה הימנה או שהקדיחה תבשילו שתתיר התורה לגרשה, אבל משפטי ה' אמת כנ"ל ורצה השי"ת שבני ישראל יחיו יחד עם נשותיהם חיי רצון ולא חיי הכרת. ואם לא היה יכולת בידו לגרשה היה כ"א מתאונן על חיי שבהכרח יחיה עם אשה אשר לא תמצא חן בעיניו, אבל כשי"ל יכולת לגרשה כ"ז שלא תאבד כל החן שהיה לה תספיק למנעו מזה, בחשבו שאם ישא אחרת גם היא לא תהיה טובה הימנה, וכ"ז שלא גרשה בהכרח הוא חיי רצון. ונסביר הדבר במשל קטן. אם יחרצו לאיש שישב בבית יום א' לעונש יחשב לו, ומרצונו ישב כלוא בבית כמה ימים ותחשב לו עוד לענש ונחת:

תורה תמימה הערות דברים פרק כד הערה יב

ודעת ר' עקיבא דאפילו אם מצא אחרת נאה הימנה מותר לגרשה, וכפשטות הלשון והיה אם לא תמצא חן בעיניו, ובכלל צ"ע בדעת בית הלל ור"ע, כי היחכן שתהיינה בנות ישראל מזוללות כל כך עד שמפני כל דבר קל יהיה רשאי בעלה לגרשה בעל כרחו, ונראה דדינים אלו דב"ה ודר"ע נתקנו בעיקרן לטובתן ולזכותן וכבודן של בנות ישראל כי אם היה מעיקר הדין שאין רשאין לגרש אך ורק משום ערות דבר או אפילו אם גרשה משום סבה אחרת שבינו לביתה שאין בה משום גנאי וחסרון לה, היו אומרים העולם שמפני ערות דבר גירשה, וא"כ היה סני שומענה ולא היתה יכולה להנשא עוד, משא"כ אם גם אפשר שתתגרש מפני סבות שונות שאין מגנות אותה.

דברים פרק כד, א-ד

פי' יקח איש אשה ובעלה ויהיה אם לא תמצא חן בעיניו פי' מצא בה ערנות דבר וכתב לה ספר פרישת ונתן בידה ושלחה מביתו: (ב) וינצאה מביתו ויהלכה ויהיה לאיש אחר: (ג) וינצאה האיש האחרון וכתב לה ספר פרישת ונתן בידה ושלחה מביתו או כי ימות האיש האחרון ואשר לקחה לו לאשה: (ד) לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה אחרי אשר הטמאה פי' תועבה הוא לפני יקנה ולא תחטיא את הארץ אשר יקנה אלהים נתן לה נחלה.

ירמיהו פרק ג, ח-ח

לאמר הן ישלח איש את אשתו ויהלכה מאתו ויהיה לאיש אחר הנשוי אליה עוד הלא תנוף תהנהף הארץ והיא נאית רעים רבים ושוב אלי נאם יקנה: (ב) שאני עינוד על שפכים וראי איפה לא שפכת על דרכים ישבת להם כערכי במדבר ותחגיפי ארץ בזנותיך וברעמך: (ג) וימנעו רבבים ומלקוש לא היה ומצח אשה זונה היה לה מאנת הפלם: (ד) הלא מעתה קראתי לי אבי אלוף נערי אפתה: (ה) הניטר לעולם אם ישמר לנצח הנה דברתי דברת ותעשי הרעות נתוכל: פ (ו) ניאמר יקנה אלי בימי יאשיהו המלך הראית אשר עשתה משכה ישראל הלכה היא על כל הר גבה ואל תסת כל עץ רענן נתנני שם: (ז) נאמר אחרי עשותה את כל אלה אלי תשוב ולא שבה ותראה נתרא בגודה אחותה יהודה: (ח) נאכא פי על כל אדות אשר נאפה משכה ישראל שלחתיה נאמן את ספר פרישתיה אליה ולא יראה בגדה יהודה אחותה נתלה נתנן גם היא:

ישעיהו פרק ג, א-ב

פה אמר יקנה אי זה ספר פרישת אמן אמן אשר שלחתיה או מי מנזשי אשר מכרתי אתכם לו הן בעונותיכם נמכרתם ובפשעיתכם שלחה אמן: (ב) מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה הקצור קצרה ידי מפקדות ואם אין בי כח להציל הן בגערתי אחרים ים אשים נהרות מדבר תבאש דגתם מאין מים ותמת בצמא:

איכה פרק א, א

איכה ישבה בדד העיר רבתי עם היתה פאלמנה רבתי בגוים שרתי במדינות היתה למס.

איכה רבה (וילנא) פרשה א

היתה אלמנה אין כתיב כאן אלא כאלמנה כאשר שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אליה, דרך קשתו כאויב, אויב אין כתיב כאן אלא כאויב, היה ה' כאויב, אויב אין כתיב כאן אלא כאויב, ד"א היתה כאלמנה, ר' חמא בר עוקבא ורבנן, ר' חמא בר עוקבא אמר לאלמנה שהיתה תובעת מזונותיה ולא היתה תובעת כתובתה, ורבנן אמרין למלך שכעס על מטרונה וכתב לה גיטה ועמד וחטפו ממנה וכל זמן שהיתה מבקשת לימא לאחר היה אומר לה היכן גיטיך, וכל זמן שהיתה תובעת מזונותיה היה אומר לה ולא כבר גרשתיך, כך כל זמן שישראל מבקשים לעבוד עבודת כוכבים היה אומר להם הקדוש ברוך הוא (ישעיה ל) איזה ספר בריתות אמכם, וכל זמן שמבקשים לעשות להם נסים בבתחלה אומר להם הקדוש ברוך הוא כבר גרשתי אתכם הה"ד (ירמיה ג') שלחתיה ואתן את ספר בריתותיה אליה